

מזבח העולה בהר עיבל

פרופ' אדם זרטל ז"ל

צילום: צלמירי

צילום: אמיר שושני / שוקי ליון

חשיבות הגילוי והאתר

מציאותו של מזבח עולה ישראלי, על שלוחה בהר עיבל המתוארך לראשית ההתנחלות הישראלית, משפיעה עמוקות על יחסנו למקרא כמקור היסטורי. המתאם הגבוה בית הטקסט הקדום בדברים ויהושע לבין הראליה תומך הן בקדמות התיאור והן בדיוקו. יש בכך כדי לשנות את היחס הכללי לתיאורי ראשית ישראל במקרא. הנתונים במחלוקת קשה על האמת שבהם. כדברי פרופ' סטייגר מאוניברסיטת הרוורד: "אם עמד מזבח על הר עיבל צריכים כולנו, חוקרים וארכיאולוגים לחזור לגן הילדים."

במלאת חמש שנים לפטירתו של פרופ' אדם זרטל ז"ל (ה' חשוון תשע"ו, 18/10/2015), חידשנו את דף המידע המקורי כפי שכתבו פרופ' אדם זרטל. אנו מלאי תודה והערכה לחברי סקר הר מנשה על עשרות שנים, אלפי ימים ועשרות אלפי שעות של מחקר אשר פתח לנו את הדלת אל נבכי העבר.

יאיר אלמקייס

מנהל מרכז סיור ולימוד שומרון
חשוון תשפ"א

לתיאום ביקורים וסיורים במזבח יהושע ובאתרים נוספים בצפון השומרון (נרבתא, אל אחווט (חרושת הגויים), תל דותן, כור יוסף ועוד)
מוזמנים ליצור קשר עם מרכז סיור ולימוד שומרון 09-8841359.

מניין שזה מזבח?

מזבחות עולה גדולים, עמדו, לפי המקרא, בהר עיבל, בית אל, ירושלים, גבעון, דן ועוד. מכל אלה לא שרד אפילו אחד, פרט לזה שבעיבל. מכאן הצורך ללמוד על המבנה מטקסטים מאוחרים יותר. ביחזקאל מ"ג, יג-יט, מתואר המזבח בבית המקדש הראשון, הדומה במידה רבה לזה שבהר עיבל. תיאורים של מזבח הבית השני בירושלים יש במשנה מסכת מידות, פרק ג', במגילת המקדש, אצל יוסף בן-מתתיהו ועוד. בכל אלה מתוארים רכיבים שנגלו בהר עיבל: במה גדולה, כבש, כבש משני צמוד לזה הגדול, העולה ל'יסוד' או ל'סובב'. הזהות הארכיטקטונית המצביעה על המבנה בעיבל כאב-הטיפוס של מזבח העולה הישראלי. כידוע, מבני פולחן שומרים על צורתם בשל הקדושה, ומכאן הדמיון למזבחות הבית השני.

היכן הר גריזים?

לפי יהושע ח', ל"ג, יש לראות ממקום המזבח את שתי הפסגות, עיבל וגריזים, אך גריזים הנוכחי אינו נראה ממנו. לפיכך, אנו משערים שהר גריזים של התורה הוא ג'בל כביר, ומאוחר יותר העבירו השומרונים את השם - בזמן הקרע הגדול בינם ליהודים בתקופה הפרסית - מההר הנ"ל לנוכחי, שמקומו דרומית לשכם. לחידוש זה יש סימוכין נוספים, כגון נוסח התורה השומרנית לדברים י"א, ל'.

צילום: אמיר שושני

ידיעות מנוקבות. כלי חרס למעשר

בהמות בית וחיות מצויות אחרות (סוס, פרד, חמור, כלב וכו'), הנפוצות במשק החי של התקופה. היחמור מופיע כבהמה כשרה בדברים י"ד, ה'.

מתקני המנחה:

סביב המזבח נחשפו כ - 100 מתקני אבן לא גדולים ובהם כלי חרס שונים, תכשיטים וגם חרפושיות וממצא אחר. הבאת מנחות למקום הקדוש נזכרת בשמואל א' א', כ"ד, ובמקומות אחרים.

כלי החרס:

הקרמיקה הרבה מייצגת קטלוג של כלי החרס הישראליים הקדומים. בולט במיוחד סימון הידיות של הכלים בדגמים שונים של ניקובים. סימון זה מצביע, לדעתנו, על משלוח מעשרות ותרומות למקום הקדוש. נוהג זה נמשך גם בימי בית-שני, והוא עשוי להצביע על הזהות הישראלית הקדומה.

קוביית גורל

החרפושיות וקוביית הגורל:

מקבילות ארכאולוגיות לשתי החרפושיות נמצאו במצרים, בכנען ובקפריסין. מכאן חשיבותן הרבה לתאריך האתר ולקשר למצרים. לא רחוק מהן נתגלתה קובייה

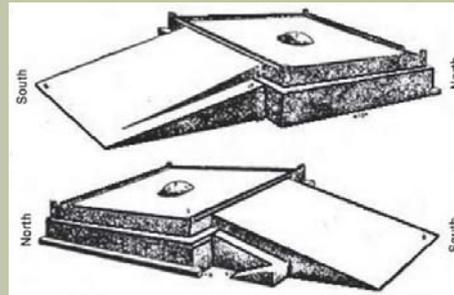
מאבן גיר ועליה חרותות שונות ונקבים. זו שימשה כ"פור", קובייה להטלת גורל. ממצאים דומים יש בא"י ובמסופוטמיה.

צילום: צלמור

מכלול המזבח:

המזבח הוא מבנה של אבנים גדולות ובלתי מסותתות, המתנשא לגובה 4 מ' ומידותיו 9 על 7 מ'. אל מרכזו עולים מדרום-מערב בכבש אבן כפול (שמות כ' כ"ג). מכיוון זה הוא גם מחובר לשתי חצרות מרוצפות, שמידותיהן כ - 8 מ'. על 6 מ'. נמצאו בהן מתקני מנחה וטבלאות אבן, שנועדו להכנת קרבנות הבהמה. אל המבנה צמודה מבחוץ, משלושה צדדים, מעין מרפסת הבולטת החוצה כמטר אחד. זו קרויה במשנה 'יסוד' או 'סובב'. בתוך המבנה נחשפה שכבה עבה של אפר נקי ובתוכו קרוב ל - 1000 עצמות בעלי-חיים. זו נחתמה מלמעלה בריצוף אבן, שעליו הלכו אל המוקד (בעיקר על ראשי הקירות).

שחזור המזבח מבית שני בירושלים

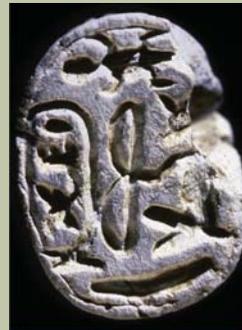
העצמות:

בכל האתר נמצאו כ - 3000 עצמות של בקר, צאן, עזים ויחמורים. מפתיע מספרן הרב של העצמות שנחרכו באש (העלאת קורבנות) ומינן וגילן של הבהמות: זכרים צעירים. הממצא מתאים באורח מפתיע לדיני הקרבנות בתורה (בעיקר בספר ויקרא). הוא יוצא דופן, בשל היעדר

החפירות: מה יש באתר?

בשעת הגילוי היה המקום מכוסה באבנים, כי האתר נגנז לפני נטישתו. חפרנו בו שמונה שנים, מ- 1982 עד 1989, מטעם האוניברסיטאות בת"א ובחיפה נתגלתה במה (מקום מקודש) ישראלית גדולה ובמרכזו מזבח עולה מתחילת תקופת ההתנחלות, היחיד שנחשף עד עתה בארץ ובעולם.

התאריך:

חרפושית של רעמסס השני

ממצא החרס, שתי החרפושיות של פרעה רעמסס השני (1282 - 1220 לפני הספירה) ובדיקת פחמן 14 מצביעים על בניית המזבח ב - 1200 לפני הספירה לערך, הזמן שבו נכנסו לראשונה שבטי ישראל לכנען דרך הירדן.

המתחמים:

המזבח עומד במתחם כפול: גדול וקטן. המתחמים נועדו להבדיל בין חול (חוץ) וקודש (פנים) וכן להצביע על חלוקת העם למעמדות. ביהושע ח', ל"ג, יש שלושה חלקים: עם ישראל, זקנים, שוטרים ושופטים: כוהנים ולוויים נושאי ארון-ברית ה', דומה שהחלוקה המשולשת בשטח מקבילה ומתאימה לחלוקה בטקסט. בחלקו הדרומי של המתחם הקטן והעליון נמצא מכלול המזבח.

הר עיבל מיקום המזבח

לפני ביקור מהחשובים והמרגשים שבחייך: מזבח עולה מראשית ישראל שנחשף בשלמותו.

ב - 1980 נתגלה אתר קטן מראשית ההתנחלות הישראלית על הכתף הצפונית-מזרחית של הר עיבל, הגבוה בהרי צפון-השומרון (940 מ' מעל פני הים). האתר צופה אל נוף שגיא של נחל תרצה, הר כביר, עמקי שכם, אלון מורה, השומרון המזרחי והרי הגלעד. והנה הסיפור המרתק של האתר, ממצאיו ומשמעותו.

איך הגענו למקום?

אתר המזבח בשעת גילוי

האתר נתגלה בסקר הרגלי של הר מנשה, סקירה היסטורית-ארכיאולוגית של השומרון ובקעת הירדן, הנמשכת בלי הפסקה מ- 1978. סקר זה הוא מיפוי מלא, מטר-אחר-מטר, של כל השטח המדובר, כ- 3000 קמ"ר, שהיה בלתי ידוע עד לפני מספר עשורים. נתגלו יותר - 1500 אתרים קדומים ופורסמו חמישה כרכים של המחקר. נתונים אלה שינו את ידיעותינו על תחילת העם בארץ.

התני"ך - מה הוא אומר?

להר עיבל מקום חשוב בראשית ישראל. בתחילתו של פרק כ"ז בספר דברים, בפרשת הברכה והקללה, מצווה משה על בני ישראל לעבור את הירדן וללכת ישירות להרים עיבל וגריזים. בדברים י"א, כ"ט-ל', מסביר משה לאנשיו כיצד להגיע להרים האלו. עליהם להקים שם מזבח ו"להיות לעם לה' אלהיך" (דברים כ"ז, ט). מכאן ראיית הדברים כטקס-יסוד של

מפה כללית של שני המתחמים

העם. נוסף לכך יש לסוד את האבנים בסיד ולכתוב עליהן את תורת משה. לאחר מכן, בסדר יהושע, ח', ל'-ל"ה, מתוארים המזבח וסדרי הטקס שנלווה אליו. הטקסטים הללו, בדברים וביהושע, נחשבו על ידי החוקרים, שנים רבות, כמאוחרים ו"דוטרונמיסטיים" (שנכתבו בימי יאשיה המלך, מאות שנים לאחר האירועים). מכאן ההפתעה הרבה, ואפילו ההלם, בעולם המחקר ובציבור עם גילוי המזבח והתוכנות בעקבותיו.

מזבח המשוחזר